

Krzysztof Filipow

Wydział Historyczno-Socjologiczny
Uniwersytet w Białymstoku

DOI: 10.15290/bth.2015.13.18

Zdzisław Sawicki, *Znaki funkcyjne urzędników, służb i straży na ziemiach polskich XIX–XX w.*, Wyd. Zdzisław Sawicki, Warszawa 2015, ss. 275, il. czarn.-biał. i kol.

Zdzisław Sawicki to znany autor wielu publikacji, do których chętnie sięgają historycy zajmujący się naukami pomocniczymi historii oraz muzealnicy. Bez jego prac trudno byłoby m.in. opracowywać zbiory muzealne, szczególnie militarne.

Jako autor swoje przygody pisarskie zaczął od współpracy z Andrzejem Wielechowskim publikując: *Odznaki wojska polskiego 1918–1945. Katalog zbioru falerystycznego. Wojsko Polskie 1918 1939. Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie* w wydawnictwie „Pantera books” (Warszawa 2007). Był to kolejny tom z cyklu katalogów falerystycznych wydawanych przez różne oficyny wydawnicze. Następne poświęcone były także odznakom, tym razem Wojska Polskiego z lat 1989–2007. Swoistym uzupełnieniem stała się książka *Dokumenty i odznaki Wojska Polskiego 1918–1939. Dyplomy – legitymacje. Wojsko Polskie 1918–1939. Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie* z 2008 roku.

Autor samodzielnie podjął się opracowania odznak i oznak formacji pozawojskowych. W roku 2011 ukazała się *Symbolika polskich organów bezpieczeństwa*, wydana własnym sumptem. Po kilku latach pojawiła się kolejna pozycja na temat znaków funkcyjnych przeróżnych urzędów na ziemiach polskich XIX i XX stulecia. Poświęcona jest znakom urzędniczym, różnym służbom i strażom. Cezura czasowa jest konkretnie określona: od Znak Honorowego – Medalu Sędziów Pokoju z 1808 roku po kres epoki socjalizmu do zmian ustrojowych w Polsce po 1989 roku.

Wydanie drukiem książki nie oznacza, że nie zajmowano się tą tematyką wcześniej. Przypomnieć należy opracowania Witolda Sikorskiego (*W służbie Sylwana i Diany*) o odznakach łowieckich i straży leśnej, Igora Możejki i Georgija Melnika – autorów rosyjskich o odznakach urzędniczych Imperium Romanowskich (w języku rosyjskim), katalogu wystawy w Muzeum Sztuki Medalierskiej (*Oznaki urzędów, godności, stanowisk, funkcji*), czy też Czesława Chmieleckiego o odznakach wójtów i sołtysów opublikowanych w „Biuletynie Numizmatycznym”. Również piszący te słowa ma swój wkład w opracowanie tematu wiodą-

cego pracy Zdzisława Sawickiego. Można w tym miejscu przywołać, jedynie dla przykładu *Falerystykę polską XVII–XIX w.* – szczególnie rozdział poświęcony odznaczeniom w Polsce, gdzie opisano dzieje Medalu Sędziów Pokoju oraz folder wystawy z 2008 roku *200 lat tradycji powiatu augustowskiego* – bogato ilustrowany, z opisem zasad wprowadzenia urzędniczych oznak na terenie zachodnich guberni rosyjskich w XIX wieku.

Autor przyjął w pracy układ chronologiczno-problemowy. Składa się ona z trzech części: administracja obejmująca urzędy, straże i służby w trzech zaborach. Uwzględniono w niej polskie tereny podczas I wojny światowej, czasy dwudziestolecia międzywojennego oraz okres Polski Ludowej do momentu przemian ustrojowych. Omówiono również sądownictwo w założonym przez autora przedziale czasowym oraz przedstawiono straże leśne, łowieckie i rybackie. Tematy te pokazano przez pryzmat historii ukrytej w odznaczeniach, odznakach i oznakach XIX i XX stulecia.

Niedosyt budzi skromny wstęp wprowadzający w zagadnienia prawno-ustrojowe potrzebne do ukazania pamiątek z nim związanych. Szczególnie widoczne jest to przy omawianiu oznak sołtysów, wójtów, ławników, sędziów gminnych, sędziów pokoju. Co ciekawsze, najpierw mamy oznaki sędziów pokoju z guberni Królestwa Polskiego (s. 43–47), a w dalszej kolejności odznaczenie państwowe, jakim był Medal Sędziów Pokoju z okresu Księstwa Warszawskiego (s. 168–169). Zupełnie też nie wiadomo, w jakim celu pomieszczono w pracy oznaki urzędników na ziemiach polskich niewchodzących w skład Królestwa Polskiego (s. 48–54). *De facto* z ustrojem administracyjnym polskim nie miało to już żadnego związku. Nadmiar materiału ikonograficznego jednak nie szkodzi.

Brakuje historycznego omówienia, które wprowadziłoby czytelnika w problematykę prezentowanego katalogu. A przecież konstytucja Królestwa Polskiego z 1815 roku przywróciła tradycyjny, nawiązujący do okresu wcześniejszego podział kraju na województwa. Było ich osiem, a wśród nich województwo augustowskie i łomżyńskie z terenów obecnego województwa podlaskiego. W ich ramach utworzono także powiaty. Władzą kolegiąlną były komisje wojewódzkie. One posługiwały się godłem urzędowym Królestwa na swych pieczęciach i znakach. Herby województw znalazły zastosowanie w życiu publicznym jako, co prawda, symbole drugorzędne, ale będące wyróżnikiem odrębności administracyjnej.

Po powstaniu listopadowym odrzucono rosyjsko-polskie godło Królestwa Polskiego wprowadzając Orła Białego. Gdzieniegdzie powracano do dawnych herbów województw i ziem. Po upadku powstania na mocy cesarskiego ukazu Mikołaja I z 23 lutego (7 marca) 1837 roku dokonano przemianowania województw na gubernie, a komisje wojewódzkie zamieniono na rządy gubernialne. Prezesi komisji zostali przemianowani na gubernatorów cywilnych.

Kolejne zmiany organizacyjne i terytorialne na szczeblu guberni nastąpiły w 1844 roku. Wydano nowy ukaz z 9 (21) sierpnia 1844 roku, na mocy którego

zamiast ośmiu (suwalska, łomżyńska, warszawska, siedlecka, lubelska, płocka, kaliska i kielecka) utworzono pięć guberni. Pamiątkami po nich są prezentowane w książce oznaki.

W imieniu najjaśniejszego cara Aleksandra II Urzędujący Komitet w Królestwie Polskim „mając na uwadze, że na mocy art. 86 Ukazu Najwyższego 19 lutego (2 marca) 1861 roku o urzędowaniu gmin wiejskich, urzędujących z wyborów, w czasie odbywania obowiązków służbowych, przewidując oznaki, które im zwierzchność dostarczy” wprowadził 7 (19) kwietnia 1864 roku wzór oznak dla przedstawicieli administracji gminnej. Wprowadzono więc oznaki: wójtów, ławników i sołtysów.

W późniejszym okresie wprowadzono także oznaki sędziów gminnych 19 lutego (2 marca) 1864 roku, starostów gminnych, deputatów Towarzystw Ziemskich w gminach i wiele innych.

Cesarz 25 lutego 1869 roku zatwierdził wzory herbów 10 nowych guberni Królestwa Polskiego. Trafiły one na oznaki funkcyjne w administracji rosyjskiej.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku na oznaki wójtów gminnych i sołtysów powrócił Orzeł Biały, godło wolnej i suwerennej Rzeczypospolitej (s. 130–146).

Braki w wiedzy są przyczyną mylnego przyporządkowania Medalu Sędziów Pokoju (s. 168–169). Autor nie wie zapewne, że medal ten nie był oznaką urzędu, lecz elementem systemu orderowo-odznaczeniowego Księstwa Warszawskiego¹. Medal Sędziów Pokoju nazwany jest też w dokumentach współczesnych mu Medalem Cnoty Pojednawczej. Instytucjonalnie był związany wyłącznie z okresem panowania księcia Fryderyka Augusta w Księstwie Warszawskim. Nie miał swojego poprzednika wśród wyróżnień XVIII-wiecznej Rzeczypospolitej Stanisława Augusta Poniatowskiego. Powstanie swoje jako **odznaczenia** [podkreślenie – K.F.] zawdzięczać może zmianom politycznym, jakie zaszły na ziemiach polskich na początku XIX wieku.

Po zajęciu Warszawy w grudniu 1806 roku marszałek Joachim Murat, będący namiestnikiem cesarskim Napoleona, dekretem zniósł pruską administrację. Powołał w to miejsce Izbę Najwyższą wojenną oraz Izbę Najwyższą Sprawiedliwości. Z początkiem 1807 roku zostały one przekształcone w nową, jednolitą władzę naczelną. Cesarz Francuzów Bonaparte nadał jej nazwę Komisji Rządzącej.

Pokój w Tylży, po zwycięskiej wojnie z Prusami zmienił też formy prawno-ustrojowe części ziem dawnej Rzeczypospolitej. Powstało *quasi*-państwo pod nazwą Księstwa Warszawskiego. Zmieniono też urzędy administracji publicznej. Komisję Rządzącą rozwiązano, powołując w to miejsce Radę Ministrów. W jej zakresie działania było również sądownictwo. Hrabia Feliks Łubieński, dyrektor

¹ K. Filipow, *Falerystyka polska XVII–XIX w.*, Białystok 2004, s. 199–200.

Wydziału Sprawiedliwości, złożył projekt ustanowienia instytucji Sędziów Pokoju. Chciano w ten sposób utracić falę pieniactwa w sądach przez załatwianie spraw cywilnych poprzez ugodę. Do tego celu potrzebni byli Sędziowie Pokoju. Na to stanowisko wybierano obywateli cieszących się zaufaniem społecznym i powszechnym poważaniem. Obowiązki swoje mieli oni pełnić honorowo.

Przyjęte przepisy o Sądach Pokoju stanowiły, że sędzia, który podczas swojej trzyletniej kadencji doprowadzi do polubownego zakończenia najwięcej spraw, w nagrodę będzie mógł otrzymać „oznakę honorową w postaci medalu z wieńcem obywatelskim i odpowiednim napisem, przyczem nazwisko jego ogłoszone będzie we wszystkich gazetach”².

Po wprowadzeniu Kodeksu Napoleona w Księstwie Warszawskim zmieniono instytucję Sędziów Pokoju przekształcając ją na wzór francuski. Utrzymano też nagrodę honorową, jakim był Medalion Cnoty Pojednawczej. Co więcej, prawnie usankcjonował ją książę warszawski Fryderyk August postanowieniem z 30 grudnia 1807 roku, a nie 1808, jak pisze autor (s. 168)³.

Odnaczeni medalem mieli go nosić na lewej stronie piersi, na wstędze błękitnej podobnej do wstęgi Orderu Orła Białego. Wykonano go w Dreźnie i to na pewno, a nie prawdopodobnie jak chce autor (s. 168). Co więcej, znamy jego autora i wykonawcę, a jest nim Wilhelm Hoecker (1749–1820), nadworny medalier drezdeński króla saskiego Fryderyka Augusta. Medal ze względu na wykonanie (porcelana) nie był wygodny w użyciu codziennym. Stąd też wersja mniejsza, odmienna, znana z zachowanych egzemplarzy oraz rysunku z epoki⁴.

Fryderyk August, książę warszawski, medal ten nadawał na wniosek Rady Ministrów. Odnaczony otrzymywał także pamiątkowy patent, którego wizerunku autor nie pokazuje, uprawniający do noszenia wyróżnienia. Pierwsze nadanie medalu odbyło się 7 listopada 1808 roku. W 1810 roku medal otrzymało sześciu Sędziów Pokoju w uznaniu zasług za polubowne załatwienie blisko 20 000 spraw w 1809 roku. W następnych latach były dalsze dekoracje zasłużonych. Od roku 1807 do 1812 roku w Księstwie Warszawskim udekorowano łącznie 30 najbardziej zasłużonych Sędziów Pokoju⁵. Żałować należy, iż Zdzisław Sawicki pominął te niezmiernie istotne kwestie. Konieczne jest podkreślenie, że medal ten był najbardziej demokratycznym XIX-wiecznym odznaczeniem, którym nagradzano za pracę, i to pracę społeczną.

² F. Bentkowski, *O nagrodach i znakach honorowych w Polsce od najdawniejszych czasów do 1835 r. Wiadomości historyczne z polecenia Komisji Rządowej Spr. Wewn. Duch. i Ośw. Publ. zebrane... z dołączeniem rysunków (32 tablic kolorowanych)*, rękopis: Biblioteka PAN Kraków, sygn. 1414.

³ H. Sadowski, *Medal Sędziów Pokoju*, „Wędrowiec” 1906, nr 48, s. 1055.

⁴ W broszurze *Pamiętka wdzięczności dla sędziów pokoju miasta Krakowa Okręgu I, w okresie lat 37, przez pisarza tegoż sądu, wydana w 1874 r.*, s. 8 z ryciną.

⁵ Szczegółowo o medalu zob.: K. Filipow, op. cit., s. 121–124.

Autor nie wykazał znajomości literatury przedmiotu i znanych już wcześniej ustaleń. Budzi to duży niedosyt u czytelnika. Żałować należy, że książka wydana w małym nakładzie (250 egz.) nie w pełni zaspokaja wiedzę i oczekiwania historyków, historyków sztuki i miłośników falerystyki.